

VI. CIVILINIS PROCESAS

ATSKIRŲ KATEGORIJŲ BYLŲ NAGRINĖJIMO YPATUMAI PAGAL NAUJĄJĄ LIETUVOS RESPUBLIKOS CIVILINIO PROCESO KODEKSA

Doktorantas Marius Jonaitis

Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedra
Ateities g. 20, 2057 Vilnius
Telefonas 271 45 93
Elektroninis paštas cpk@ltu.lt

Pateikta 2003 m. gegužės 19 d.

Parengta spausdinti 2003 m. spalio 7 d.

*Recenzavo Lietuvos teisės universiteto Teisės fakulteto Civilinio proceso katedros docentas dr. Stasys Vėlyvis
ir šios katedros docentas dr. Virgilijus Valančius*

S a n t r a u k a

Senasis Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas iš esmės nebuvo numatęs atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumų, kurie užtikrintų efektyvesnę ir operatyvesnę pažeistų subjektinių teisių gynimo procedūrą. Atskirų kategorijų ginčai pasižymi objekto, subjektų specifika bei išskirtiniu socialiniu reikšmingumu. Dėl šių priežasčių jų nagrinėjimo tvarka susijusi su tam tikromis bendrųjų ginčo teisenos taisyklių bei civilinio proceso principų išimtimis. Straipsnyje aptariami bylų, kylančių iš šeimos ir darbo teisinių santykių nagrinėjimo, ypatumai, viešojo intereso apsaugos jose priemonės. Kita straipsnio dalis skiriama bylų, tiriamų sumarinio proceso tvarka, nagrinėjimo ypatumams, atskleidžiamai posesinės gynybos esmė.

I. Būtinumas nustatyti atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumus

Vienas žymiausių Austrijos civilinio proceso teisės specialistų bei pagrindinis 1898 m. Austrijos civilinio proceso kodekso rengėjas dr. Franzas Kleinas savo veikalė „*Der Zivilprozess Osterreichs*“ („Austrijos civilinis procesas“) pabrėžia, kad visi ginčai, nelygu, kokia yra ieškinio kaina, turi būti nagrinėjami vienodai dėmesingai ir atsakingai [6, p. 194]. Iš tiesų, nekyla didesnių abejonių, kad nagrinėdamas kiekvieną bylą, nesvarbu, didelė ar maža ieškinio kaina, koks yra teisinių santykių, dėl kurių kilęs ginčas, pobūdis, teismas privalo ją išnagrinėti dėmesingai: visokeriopai, išsamiai ir objektyviai ištirti visas bylai reikšmingas aplinkybes. Šią teismo pareigą suponuoja tokie esminiai procesiniai principai kaip teisminės pažeistų subjektinių teisių gynbos prieinamumas ir universalumas bei teisė į tinkamą teismo procesą (angl. *due process of law*). Kita vertus, tai neįpareigoja įstatymų leidėjo visiškai nevertinti ginčo visuomeninio bei ekonominio reikšmingumo ir nustatyti absoliučiai vienodą visų ginčų nagrinėjimo tvarką, nepaisant nei jo objekto, nei subjektų specifikos.

Kalbant apie civilinį procesą visų pirma atkreiptinas dėmesys į tai, kad ginčų, nagrinėjimų šio proceso ir konkrečiai imant ieškinio teisenos tvarka, visuma yra išties nevienalytė. Štai naujojo Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodekso (toliau CPK) 1 straipsnio 1 dalyje nurodyta, kad šis kodeksas nustato ne tik civilinių, bet ir darbo, šeimos, intelektinės nuosavybės, bankroto, restruktūrizavimo bylų bei kitų bylų dėl privatinių teisinių santykių

nagrinėjimo tvarką. Taigi jau pats ginčų, nagrinėjamų civilinio proceso tvarka, visumos kompleksiskumas yra tam tikrą proceso „lankstumą“, civilinių procesinių teisės normų diferenciaciją skatinantis veiksnys.

Senasis CPK procesinių ypatumų, susijusių su ginčo pobūdžiu, jo objektu ar subjektais, išskyrus kai kurias fragmentiškas ir neesmines išimtis, nenumatė ir buvo nustatęs vieną bendrą, tarytum „uniforminę“ visų civilinių bylų nagrinėjimo tvarką, pasižyminčią absoliučiu proceso žodiškumu, bylos šalių rungimosi ir dispozityvumo principų įgyvendinimu, konkrečiais atvejais labai apribojančiu arba apskritai paneigiančiu kai kurių kitų proceso tikslų bei pradmenų, pavyzdžiui, koncentracijos, faktinės, o ne vien formalios bylos šalių lygybės, viešojo intereso civiliniame procese apsaugos ir kitų, esmę. Tiesa, jau 1998 m. gruodžio 10 d. CPK buvo papildytas 20¹ skirsniu „Atskirų bylų kategorijų nagrinėjimo ypatumai“, kuriuo Lietuvos civiliniame procese įdiegtas, o tiksliau tariant grąžintas tiek užsienio valstybių praktikoje plačiai taikomas, tiek ir tarpukario Lietuvos civilinei procesinei teisei žinomas teismo įsakymo institutas, skirtas nesudėtingoms byloms, kuriose iš esmės nėra ginčytinų aplinkybių, nagrinėti. Deja, kitų ginčų, pasižyminčių objekto, subjektų specifika, didesniu socialiniu reikšmingumu, nagrinėjimo ypatumams senasis procesinis įstatymas taip ir nesuteikė išbaigtumo, sistemingumo kvalifikacijų, apsiribodamas vien partikuliarinio pobūdžio išimtimis, įtvirtintomis atskirų CPK skirsnių normose. Svarbu tai, kad šį uždavinį įgyvendinti atsakingai ėmėsi naujojo CPK rengėjai ir jam paskyrė kodekso IV dalies XIX–XXIV skyrius, – juose numatyti šeimos, darbo bylų, bylų dėl daikto valdymo pažeidimų, teismo įsakymo išdavimo, nedidelių sumų priteisimo nagrinėjimo ypatumai bei dokumentinis procesas.

Kaip jau buvo užsiminta, atskirų bylų kategorijų nagrinėjimo ypatumus, tam tikras procesines išimtis sąlygoja ginčo objektas bei subjektai, kurių specifika lemia išskirtinį ginčo socialinį arba ekonominį reikšmingumą. Taigi naujajame CPK įstatymų leidėjas, išskirdamas atskiras bylų kategorijas, visų pirma vertina ir vadovaujasi „nuo bendrojo vidurkio nukrypstančia“ ginčo socialine arba ekonomine reikšme.

Nagrinėjant bylų kategorijas, kurioms naujasis procesinis įstatymas nustato ypatingą nagrinėjimo tvarką bei taiko tam tikras išimtis iš bendrųjų ieškininės teisenos taisyklių, galima pažymėti du pagrindinius jų išskyrimo kriterijus. Pirmasis jų – tai didesnė bylų, kylančių iš šeimos ir darbo teisinių santykių, socialinė reikšmė, ypač akivaizdus viešasis interesas. Tuo tarpu antrasis kriterijus, priešingai, išskiria bylas dėl teismo įsakymo išdavimo bei bylas, nagrinėtinas dokumentinio proceso tvarka. Ekonominė prasme paprastai jos nesti itin reikšmingos, o jų ieškinio suma nedidelė.

Trumpai aptarsime naujajame CPK įtvirtintus šeimos ir darbo bylų, susijusių su didesniu viešuoju interesu, nagrinėjimo ypatumus.

II. Šeimos ir darbo bylų nagrinėjimo ypatumai

Lietuvos Respublikos Konstitucija šeimą laiko itin svarbiu socialiniu institutu, sudarančiu visuomenės ir valstybės pagrindą, bei įpareigoja valstybę šeimą globoti ir saugoti. Brazilijos civilinio proceso teisės specialistas profesorius Washington de Barros Monteiro teigia, kad privatinėje teisėje pastaruoju metu aiškiai pabrėžiamos viešumo tendencijos, t. y. viešosios teisės interferencija tokiose teisinių santykių srityse, kurios iki šiol buvo išskirtinai rezervuotos kaip privatinės teisės dalis. Taigi, pasak profesoriaus Barros Monteiro, viešoji teisė įsiterpia net ir į tokias tradiciškai privatinėmis laikomas teisės šakas kaip šeimos teisė [3, p. 25]. Sustiprėjęs viešasis interesas, egzistuojantis šeimos teisinių santykių reguliavimo srityje, be abejo, negali likti nuošalyje ir nagrinėjant iš šių teisinių santykių kylančius ginčus bei pasireiškia padidėjusiu visos visuomenės suinteresuotumu šeimos bylų baigtimi. Tai lemia nagrinėjimo ypatumus – įstatymų leidėjas šių bylų procesui daro reikšmingas kai kurių pagrindinių civilinio proceso principų išimtis. Atitinkamai ir naujojoje Teisinės sistemos reformos metmenų redakcijoje pasakyta, kad bylų, kylančių iš darbo ir šeimos teisinių santykių, nagrinėjimo ypatumai nustatomi atsižvelgiant į viešąjį interesą. Tie patys reformos metmenys nurodo, kad teisėjui, nagrinėjančiam tokias bylas, suteiktina daugiau teisių įrodymų rinkimo ir tyrimo srityje.

Atidžiau pažvelkime, kaip nurodyti teisinės reformos tikslai įgyvendinami naujajame CPK. Štai CPK 376 straipsnio 1 dalies norma yra ne kas kita kaip bylos, kylančios iš šeimos teisinių santykių, šalių rungimosi principo taikymo apribojimas. Siekdamas ne tik formaliąją, bet ir materialiąją prasme priimti teisingą sprendimą, įstatymų leidėjas šeimos bylą nagrinėjančiam teismui netaiko *ne procedeat iudex ex officio, iudex iudicet secundum allegata et probata partium* reikalavimų, o suteikia galimybę veikti aktyviai, savo iniciatyva rinkti įrodymus, jei tai, teismo nuomone, reikia bylai teisingai išspręsti. Ši aplinkybė, be to, kad yra skirta socialiniams proceso tikslams įgyvendinti, manytina, prisidės ir prie proceso koncentracijos užtikrinimo, nes teismui, dar besirengiančiam nagrinėti bylą, suteikiama galimybė išreikalauti visus įrodymus, kuriais šalys nesirėmė, tačiau kurie yra reikalingi bylai teisingai išspręsti, o kartu sudaro objektyvias prielaidas padaryti tai jau pirmajame teismo posėdyje. Kita vertus, dera pabrėžti ir tai, kad proceso koncentracija, kuri buvo senojo CPK Achilo kulnas ir kurios garantavimo siekia naujieji civiliniai procesiniai įstatymai, šeimos bylose prioritetinę vietą užleidžia visapusiškam bylos aplinkybių ištyrimui ir teisingam įrodymų įvertinimui. Tai atspindi ir CPK 377 straipsnis, kuriame įtvirtinta daug siauresnė galimybė riboti šalių *ius novorum* nustatant teismo teisę atsakyti priimti naujus įrodymus tik tuomet, kai tuo tyčia siekiama vilkinti procesą. Be to, ieškovui šeimos bylose suteikiama teisė keisti ieškinio dalyką arba pagrindą, o atsakovui pareikšti priešieškinį iki bylos nagrinėjimo iš esmės pabaigos. Tuo tarpu kitose bylose siekiant koncentruotumo tai daryti leidžiama tik iki nutarties skirti bylą nagrinėti teismo posėdyje. 378–asis kodekso straipsnis šeimos bylose nenumato ir tokios kitais atvejais labai veiksmingos koncentruotumo užtikrinimo priemonės, skatinančios proceso šalis atsakingai vertinti savo atvykimo į teismo posėdį pareigą, kaip teismo sprendimo priėmimas už akių.

Žinoma, šios įstatymo nuostatos neturėtų sudaryti klaidingo įvaizdžio, jog šeimos bylose apskritai atsisakoma proceso koncentracijos kaip vieno iš kertinių procesinių principų. Byla, kylanti iš šeimos teisinių santykių, dažnai labai glaudžiai susijusi su tokių socialiniu požiūriu menkai apsaugotų subjektų kaip vaikai, įvaikiai, globotiniai ir kt. teisėmis bei interesais, todėl ją išnagrinėti teisingai ir kaip galima operatyviau suinteresuotas tiek teismas, tiek visuomenė apskritai. Dėl šių priežasčių proceso koncentruotumą šeimos bylose siekiama užtikrinti tokiais būdais kaip, pavyzdžiui, jau minėtoji teismo teisė savarankiškai rinkti įrodymus ir taip užtikrinti greitą procesą – dėl to tikėtina, jog byla materialiąją prasme bus išspręsta teisingai.

Baigiant aptarti šeimos bylą nagrinėjimo ypatybes negalima nepaminėti to, kad tiek visos privatinės teisės šerdimi, tiek ir fundamentiniu civilinio proceso principu laikytinas šalių dispozityvumo principas nagrinėjant šios kategorijos bylas nėra absoliutus – jį analogiškai riboja viešojo intereso apsaugos siekis. Šalys nėra visagalės proceso šeiminkės, be apribojimų disponuojančios ginčo dalyku ir pagrindu. Tuo tarpu teismas, civiliniame procesiniame teisiniame santykiyje atstovaujantis valstybinei valdžiai ir besirūpinantis visuomenės intereso užtikrinimu, gali pagal CPK 377 straipsnio 3 ir 4 dalis priimti sprendimą *ultra petita*, t. y. viršyti pareikštus reikalavimus bei taikyti alternatyvų subjektinių teisių arba teisėtų interesų gynimo būdą.

Iš esmės daugelis dalykų, pasakytų apie šeimos bylą nagrinėjimo procesą, tinka ir darbo byloms. Darbas, ko gero, – svarbiausia kategorija, kvalifikuojanti žmogų kaip socialinę būtybę. Todėl socialinis aspektas, viešojo intereso užtikrinimas – neatskiriamas darbo bylą požymis. Be to, specifiška šiuo atveju yra ir civilinio procesinio teisinio santykio subjektinė sudėtis. Užtikrinti procesinę šalių lygybę darbo byloje yra kur kas sunkiau nei kitų kategorijų bylose vien todėl, kad nors formaliai ieškovo ir atsakovo procesinės teisės yra lygios, darbdavys, paprastai pasižymintis organizaciniu, materialiniu pranašumu, turi daug realesnes galimybes veiksmingai ir tinkamai įgyvendinti procesines teises. Tuo tarpu darbuotojas, būdamas socialiai silpnesne šalimi, tokių galimybių dažniausiai neturi. Kalbėdami apie civilinio proceso rungtyniškumą galvoje turime vienodai pajėgių varžovų rungimąsi, todėl rungimąsi absoliutinant tuomet, kai bylos šalių lygybė yra tik formali, būtų ignoruojami tokie svarbūs procesiniai principai kaip teisė būti išklaustam ir pagaliau esminis proceso tikslas – veiksminga pažeistų subjektinių teisių gynība, teisingo sprendimo priėmimas. Todėl CPK 414

straipsnis taip pat nustato aktyvesnį teismo vaidmenį darbo bylose, suteikia jam įrodymų rinkimo iniciatyvos teisę bei teisę viršyti pareikštus reikalavimus, taikyti alternatyvius gynybos būdus. Pažymėtina, kad darbo bylą nagrinėjantį teismą įstatymas įpareigoja įspėti bylos šalis apie teisę priimti sprendimą *ultra petitem* ir taikyti alternatyvų gynybos būdą.

Ne ką mažesnę svarbą nei pagalba socialiai silpnesnei šaliai įgyvendinant savo procesines teises, viešojo intereso atstovavimas, darbo bylose turi ir proceso greitumo aspektas. Klausimas, kaip bus išspręsta byla, šiuo atveju dažnai tolygus klausimui, kada tai bus padaryta. Ginčai dėl darbo sutarties nutraukimo teisėtumo, darbo užmokesčio priteisimo, grąžinimo į darbą susiję dažniausiai ne vien su ieškovo, bet ir su jo šeimos narių pirminės reikšmės interesais. Kita vertus, operatyvaus darbo ginčų sprendimu ne mažiau suinteresuota ir antroji šalis – darbdavys, kuriam darbo byla reiškia ne tik laikinus sunkumus vykdant savo veiklą, bet ir neaiškias konkrečių funkcijų atlikimo perspektyvą.

Norėdamas užtikrinti proceso koncentraciją įstatymų leidėjas pasitelkia keletą procesinių priemonių. Visų pirma, tai privaloma išankstinė darbo ginčo nagrinėjimo ne teisme tvarka, suponuojanti galimybę, kad ginčas į teismą gali apskritai būti neperkeltas. Antra, siekiant koncentracijos net ir asmenų, kurie šios nustatytos tvarkos nesilaiko, atžvilgiu taikomas liberalesnis teisinis reguliavimas nustatant, jog teismui atsisakius priimti ieškinį arba palikus jį nenagrinėtą kreipimosi į darbo ginčų nagrinėjimo instituciją diena laikoma kreipimosi su ieškiniu į teismą diena, jei į darbo ginčų nagrinėjimo instituciją asmuo kreipėsi ne vėliau kaip per 14 dienų nuo teismo nutarties įteikimo jam dienos.

Ne vien socialiai silpnesnės šalies interesų apsaugai, bet ir proceso greitimui skirtas alternatyvaus darbo ginčų teisingumo nustatymas. Remiantis CPK 414 straipsnio 2 dalimi ieškiniai darbo bylose gali būti pareiškiami pagal atsakovo gyvenamąją vietą, juridinio asmens buveinę arba vadovaujantis *forum loci laboris* principu vietą, kurioje darbas dirbamas, buvo dirbamas arba turėjo būti dirbamas teismui. Darbo bylose galimas ir teismo sprendimas už akių.

Naujasis CPK, priešingai nei senasis procesinis įstatymas, nenustato visoms bylų kategorijoms vienodų ir, deja, realiai daugeliu atveju neįgyvendinamų pasirengimo nagrinėti civilinę bylą ir jos išnagrinėjimo terminų, o įtvirtina bendrą teismo pareigą rūpintis bylos išnagrinėjimu per kuo trumpesnę laiką, siekti, kad tai būtų padaryta per vieną teismo posėdį. Kita vertus, naujojo CPK 72 straipsnio 2 dalis numato atskirų kategorijų bylų išnagrinėjimo terminus. Vienos iš tokių bylų – darbo bylos, kurioms nagrinėti turi būti pasirengta ne vėliau kaip per 30 dienų nuo ieškinio priėmimo dienos, o byla išnagrinėta ne vėliau kaip per 30 dienų nuo tos dienos, kurią buvo pasirengta bylą nagrinėti teisme. Kitaip tariant, apytiksliai dviejų mėnesių laikotarpis yra maksimalus laikas, per kurį darbo ginčas pirmosios instancijos teisme turi būti išspręstas. Ar šie darbo bylų išnagrinėjimo terminai realūs, šiandien, kol naujasis CPK dar negalioja, pasakyti sunku. Tikėtina, kad tiek miestų apylinkių teismuose, kur bylų srautas nuolat didėja, tiek ir mažesniuose rajonų apylinkių teismuose, kur dirba 3–4 teisėjai, nagrinėti darbo bylas laikantis nustatytų terminų nebus itin lengva. Kita vertus, čia turėtų praversti jau dabar miestų apylinkių bei stambesniuose rajonų apylinkių teismuose esanti neformali teisėjų specializacija, kuri šiandien, ko gero, yra vienintelė reali priemonė, galinti skatinti darbo ginčų nagrinėjimą. Žinoma, nederėtų pamiršti, kad Lietuvos Respublikos Konstitucijos 111 straipsnis administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms numato specializuotų teismų įsteigimo galimybę. Dalis šio straipsnio nuostatų, susijusių su administracine justicija, jau įgyvendinta, lieka tikėtis, kad ateityje, sekant tokių Europos valstybių kaip Vokietija, Austrija pavyzdžiu, darbo, šeimos bylų nagrinėjimo kokybės bei trukmės klausimus sėkmingai išspręst dar labiau specializuota teismų sistema.

III. Bylų dėl teismo įsakymo išdavimo, nedidelių sumų priteisimo nagrinėjimo ypatumai. Dokumentinis procesas

Bylos dėl teismo įsakymo išdavimo, nedidelių sumų priteisimo bei bylos, nagrinėtinos dokumentinio proceso tvarka, naujajame CPK išskiriamos dėl santykinai mažesnio ekono-

minio jų reikšmingumo, o bylų dėl teismo įsakymo atveju – dar ir dėl sąlyginio jų aiškumo bei dėl ginčo tarp šalių nebuvimo.

Dėl siauros darbo apimties plačiau nenagrinėsime naujojo CPK pasirinkto dokumentinio proceso bei teismo įsakymo modelio, o trumpai aptarsime jų esmę bei santykį su pagrindiniais procesiniais principais.

CPK 431 straipsnyje nurodoma, kad bylų dėl teismo įsakymo išdavimo nagrinėjimo ypatumai yra taikomi ieškiniams, kurių dalykas yra kreditoriaus piniginiai reikalavimai, taip pat reikalavimai dėl kilnojamojo daikto priteisimo. Reikia pažymėti, kad įprastinio procesinio nagrinėjimo šiuo atveju nėra, teismas netiria įrodymų, o tik formaliai patikrina, ar pateiktas pareiškimas dėl teismo įsakymo išdavimo atitinka įstatymo keliamus reikalavimus.

Atkreiptinas dėmesys į tai, kad senajame CPK buvo įtvirtintas dvipakopis vokiškasis teismo įsakymo modelis, susidedantis iš pranešimo skolininkui, kuriuo siūloma pateikti prieštaravimus, siuntimo ir teismo įsakymo išdavimo, jei tokie prieštaravimai nepateikiami. Naujasis CPK, priešingai, vadovaujasi Austrijos CPK įtvirtinta vienpakope sistema, kurioje išduodamas teismo įsakymas, o teisė skolininkui pareikšti prieštaravimus suteikiama vėliau. Taigi pagal CPK 436 straipsnio 1 dalį teismas, išsprendęs pareiškimo priėmimo klausimą, nedelsdamas, nė vėliau kaip kitą dieną, išduoda kreditoriui teismo įsakymą. Toks teismo išduotas įsakymas įsiteisėja tik tada, jei skolininkas per CPK 439 straipsnio 2 dalies 1 punkte nustatytą 20 dienų nuo pranešimo apie teismo įsakymo išdavimą įteikimo jam dienos terminą nepareiškia prieštaravimų. Teismo įsakymas negali būti skundžiamas nei apeliacine, nei kasacine tvarka (CPK 436 str. 7 d.), nes jį ginčyti skolininkas gali pareiškdamas prieštaravimus. Jei teismas skolininko prieštaravimus atmeta, šis turi teisę dėl teismo nutarties pateikti atskirą skundą. Skolininkui pareiškus įstatymo reikalavimus atitinkančius prieštaravimus teismo įsakymui tampa akivaizdu, kad tarp šalių yra kilęs ginčas, todėl teismą, raštu gavusį prieštaravimus, įstatymas įpareigoja ne vėliau kaip per tris dienas pranešti skolininkui, kad šis ne vėliau kaip per keturiolika dienų nuo teismo pranešimo gavimo dienos turi teisę pareikšti ieškinį bendra tvarka.

Dokumentinis procesas, priešingai nei teismo įsakymas, kurį kai kurie procesualistai linkę laikyti institutu, turinčiu ir ginčo, ir ypatingosios teisenos požymių, reiškia bylos šalių ginčo nagrinėjimą. Būtent dėl minėtos priežasties pareiškimas dėl teismo įsakymo išdavimo nėra vadinamas „ieškininiu“, o bylos dėl teismo įsakymo išdavimo šalys – ne ieškovu ir atsakovu, o kreditoriumi ir skolininku. Ieškinio, nagrinėtino dokumentinio proceso tvarka, dalykas – piniginiai reikalavimai, pagrįsti leistiniais rašytiniais įrodymais. Tokį pareiškimą teismas išnagrinėja rašytinio proceso tvarka ir nustatęs, kad pagal pateiktus įrodymus yra pagrindas ieškinį tenkinti, priima preliminarų sprendimą. Tai, kad dokumentinio proceso atveju teismo vaidmuo neapsiriboja vien įvertinimu, ar pateiktas pareiškimas atitinka formalius įstatymo reikalavimus, patvirtina ir ta aplinkybė, jog padaręs išvadą, kad pagal pateiktus įrodymus ieškinys negali būti visiškai tenkinamas, teismas priima ne preliminarų sprendimą, o nutartį skirti bylą nagrinėti pagal bendrąsias ginčo teisenos taisykles. Preliminarus sprendimas, kaip ir teismo įsakymas, negali būti skundžiamas nei apeliacine, nei kasacine tvarka. Tai lemia ta aplinkybė, kad atsakovas per 20 dienų nuo preliminaraus sprendimo įteikimo jam dienos gali pareikšti savo prieštaravimus. Kita vertus, derėtų pasvarstyti, ar galimybės apskųsti preliminarų sprendimą nesuteikimas nepagrįstai nesuvaržo atsakovo teisių. Atsakovo prieštaravimais siekiama paneigti ieškovo reikalavimo pagrįstumą arba pačią teisę pareikšti ieškinį, t. y. paaiškinimais, argumentais ir faktinių aplinkybių nurodymu siekiama įrodyti ieškovą neturint teisės į ieškinio patenkinimą. Tuo tarpu vienas iš galimų sprendimo panaikinimo apeliacinės instancijos teisme pagrindų yra procesinės teisės normų pažeidimas arba neteisingas pritaikymas. Dėl šios priežasties kyla klausimas, koku būdu gali būti peržiūrėtas toks preliminarus sprendimas, kuris priimtas pažeidžiant civilines procesines teisės normas, pavyzdžiui, koks yra absoliutus sprendimo negaliojimo pagrindas, numatytas CPK 329 straipsnio 2 dalyje. Kad apeliacine tvarka teismo įsakymas negali būti skundžiamas, iš dalies galima aiškinti tuo, jog tai nėra teismo sprendimas tikrąją šio žodžio prasme, nes iš esmės nėra ir ginčo, kurį reikia spręsti, tačiau net ir šiuo atveju bent jau teorinė galimybė, kad teismo įsakymas išduodamas pažeidžiant procesinės teisės reikalavimus, yra. Tuo tarpu pre-

liminarus sprendimas yra priimamas esant ginčui tarp šalių ir jis grindžiamas ieškovo pateiktais įrodymais. Dėl šios priežasties visiškai įmanomas atvejis, kai toks sprendimas priimtas pažeidžiant procesines teisės normas. Pavyzdžiui, jeigu preliminarų sprendimą priima teismas, kuriam byla yra neteisinga pagal teisingumo taisyklę, atsakovas iš esmės netenka teisės ginčyti sprendimo šiuo pagrindu ir toks akivaizdus procesinės teisės pažeidimas lieka aukštesnių instancijų neįvertintas ir nepašalintas.

Pagrindinis ginčų dėl nedidelių pinigų sumų, t. y. ne didesnių kaip vienas tūkstantis litų, priteisimo nagrinėjimo ypatumas – teismo teisė pačiam nuspręsti, kokia bylos nagrinėjimo tvarka ir forma ginčas spręstinas.

Trumpai aptarus bylų dėl teismo įsakymo išdavimo, ginčų dėl nedidelių sumų priteisimo nagrinėjimo ypatumų esmę tenka aiškiai nusakyti jų santykį su šiais proceso principais: žodiškumu, šalių dispozityvumu bei teise būti išklausytam. Diskutuoju apie civilinio proceso naujoves tenka išgirsti, jog, pavyzdžiui, teismas, nagrinėdamas ginčą dėl nedidelės sumos priteisimo, gali daryti ką tik panorėjęs, kad teismo įsakymas, kurio išdavimas užsienio valstybėse jau yra įgavęs automatizuotą pobūdį (beje, naujojo CPK 431 str. taip pat nustato, kad nagrinėjant bylas dėl teismo įsakymo išdavimo naudojamos vienodos formos procesiniais dokumentais, o jiems apdoroti gali būti pasitelktos informacinės technologijos), jokiu būdu nesuderinamas su klasikinio civilinio proceso žodiškumu, *audiatur et altera pars*, šalių dispozityvumo principais. Šiems teiginiams atremti užtenka vieno argumento. Tiek dokumentinis procesas, tiek teismo įsakymo išdavimas neįvykdžius šių proceso formų reikalavimų galimas tik tuomet, jei pateiktas atitinkamas ieškovo prašymas. Todėl tai yra procesinė ieškovo teisė rinktis atitinkamą proceso formą, bet ne pareiga tai daryti. Negana to, remiantis CPK 426 straipsniu, pats ieškovas, pageidavęs, kad ginčas būtų sprendžiamas dokumentinio proceso tvarka, iki preliminarus sprendimo priėmimo gali savo sprendimą pakeisti ir dokumentinio proceso atsisakyti. Netiesa ir tai, kad ginčiuose dėl nedidelių sumų priteisimo naujasis kodeksas įtvirtina civilinio proceso prigrįmčiai priešingą teismo, o ne proceso šalių visiško dispozityvumo principą. 441 straipsnio 2 dalyje nurodyta, kad esant bent vienos šalies prašymui byla nagrinėjama žodinio proceso tvarka. Taigi ne teismas sprendžia už proceso šalis, o šalių valia saisto kiekvieną teismo sprendimą parenkant ginčo nagrinėjimo būdą ir tvarką. Todėl bylos šalys yra dispozityvios spręsti nagrinėjimo tvarkos klausimą, o kartu ir būti išklausytos. Be to, ir teismo proceso žodiškumas išlieka principinis, pagrindinis ginčų nagrinėjimo būdas, kuris su rašytiniu procesu derinamas siekiant, kad procesas būtų patogus, paprastas ir koncentruotas. Pažymėtina, kad Europos Tarybos Ministrų komitetas savo 1984 m. vasario 28 d. rekomendacijoje Nr. R(84)5 „Dėl civilinio proceso principų taikymo siekiant pagerinti teisingumo vykdymą“ yra nurodęs, kad siekiant užtikrinti proceso operatyvumą ir įvertinant bylos pobūdį reikėtų rinktis, kokią nagrinėjimo formą – žodinę, rašytinę ar mišrią – taikyti. Maža to, šioje rekomendacijoje nurodoma, kad teisę rinktis proceso modelį reikėtų suteikti teismui, o ne šalims, kaip tai yra naujajame CPK [4]. Taigi pažymėtina, jog naujasis kodeksas, siekdamas proceso koncentruotumo, su kitais jo principais – žodiškumu, dispozityvumu – elgiasi labai atsargiai, o teismo iniciatyvą riboja šalių valia.

Baigiant derėtų atkreipti dėmesį ir į dar vieną galbūt labiau ekonomine, o ne teisine prasme svarbią aplinkybę. Už pareiškimą dėl teismo įsakymo išdavimo mokamas žyminis mokestis, lygus ketvirtadaliui tos sumos, kurią reikėtų mokėti už ieškinio nagrinėjimą ginčo teise, už ieškinį, paduodamą dokumentinio proceso tvarka, – mokestis, lygus pusei sumos, kurią reikėtų mokėti už nagrinėjimą bendrąja ginčo teise. Taigi minėtos proceso formos taupo ne tik teismo darbo laiką, valstybės biudžeto, finansuojančio teismų veiklą, lėšas, bet ir pareiškėjų laiką bei pinigus. Taigi minėtos proceso priemonės yra ir proceso ekonomiško principo įgyvendinimo priemonės. O kas galėtų paneigti, kad esant dabartinei ekonominei padėčiai mažesnis žyminis mokestis atskirais atvejais paskatins asmenis dėl ginčų sprendimo dažniau kreiptis į teismą, o ne daryti tai neteisėtais būdais bei labai prisidės prie teisės į teisminę gynybą prieinamumo užtikrinimo?

XXI naujojo CPK skyriuje reglamentuojami bylų dėl daikto valdymo pažeidimų nagrinėjimo ypatumai. Posesinė gynyba – itin įdomi proceso forma, atsiradusi dar romėnų civiliniame procese. Senovės Romos teisininkai valdymą (*possessio*) laikė faktine, o ne teisine

būsena (*rem facti, non iuris*). Valdymui įgyti užteko mažesnio veiksnio, jam ginti taikyta supaprastinta, palyginti su petitoriniu (ieškininiu) procesu, lengvesnė posesinė gynyba interdiktais. Posesinė gynyba ir petitorinis procesas skiriasi tuo, kad pirmosios atveju nereikia ir net dražiama savo reikalavimus grįsti teise į daiktą, čia užtenka įrodyti du faktus: daikto valdymo ir jo pažeidimo faktą [7, p. 278].

Tarybinė civilinė teisė valdymo nelaikė savarankiška daiktine teise, o tik viena iš trijų sudėtinių nuosavybės teisės dalių. Civiliniame kodekse įtvirtinus valdymą kaip savarankišką daiktinę teisę, įvertinus jos reikšmę įgyjamosios senaties institutui buvo būtina reglamentuoti ir specifinę jos gynybą. Tai atlieka naujasis CPK – nustato bylų dėl daikto valdymo pažeidimų nagrinėjimo ypatumus. Pagal CPK 420 straipsnį ieškinyje dėl daikto valdymo pažeidimų turi būti nurodoma: įrodymai, patvirtinantys daikto valdymo faktą, daikto aprašymas, o jei daiktai registruoti – duomenys iš viešo registro. Nagrinėdamas bylas dėl daikto valdymo pažeidimo fakto teismas išsiaiškina tik naujausią valdymo bei pažeidimo faktą, o nei atsakovo teisės į daiktą, nei jo geros valios nenagrinėja. Taigi valdymo, kaip faktinės būsenos, ypatybės lemia operatyvią ir valdytojui nesudėtingą jo gynybą. Kadangi valdymo ir jo pažeidimo faktus įrodyti kur kas lengviau nei daiktinę teisę, šių bylų procesas operatyvesnis, todėl ir naujajame CPK nustatyti pasirengimo juos nagrinėti bei išnagrinėjimo terminai, manytina, neturėtų teismams sukelti didesnių sunkumų.

Išvados

Trumpai apžvelgėme visų atskirų bylų kategorijų, numatytų CPK, nagrinėjimo ypatumus, pagrindinių procesinių principų taikymo šiose bylose mastą.

Apibendrinant galima pasakyti, kad civilinio proceso formų diferenciacija yra neišvengiama ir būtina. Tai lemia civilinio proceso teisės, kaip mišrios teisės šakos, statusas. Ši teisės šaka, integruojanti privatinės ir viešosios teisės elementus, yra įpareigota ne tik apginti privatų interesą, bet ir pasirūpinti visuomeninio užtikrinimu, būti darnaus visuomeninio sambūvio garantu.

Šis civilinio proceso tikslų dualizmas yra ir jau minėto dr. Franzo Kleino išsakytos santykinio civilinio proceso principų įgyvendinimo taisyklės priežastis. Nė vieno procesinio principo nevalia absoliutinti, nes tik protingai ir darniai taikomi jie leidžia pasiekti dvigubų civilinio proceso tikslų. Taip šalių dispozityvumas negali paneigti teismo iniciatyvos, kuria užtikrinamas viešasis interesas, rungtyniškumas, – pagalbos socialiai silpnesnei šaliai įgyvendinant procesines teises, žodiškumas – proceso operatyvumo, koncentracijos. Toks procesinių principų derinimas galimas tik diferencijuojant civilines procesines teisės normas, proceso formas. Gana išsamiai ir plačiai jas diferencijuoja naujasis CPK, todėl tikėtina, kad naujų proceso normų, nustatančių atskirų kategorijų bylų nagrinėjimo ypatumus, taikymas ne tik palengvins, bet ir pagerins teismų darbą, užtikrins veiksmingesnę pažeistų subjektinių teisių gynybą.

LITERATŪRA

Norminė literatūra

1. Lietuvos Respublikos civilinio proceso kodeksas // Žinios. 2002. Nr. 36–1340.
2. Teisinės sistemos reformos metmenys // Žinios. 1998. Nr. 61–1736.

Specialioji literatūra

3. De Barros Monteiro W. Licoes do processo civil brasileiro, 1964.

4. **Recommendation** No R(8405 on the Principles of Civil Procedure Designed to Improve the Functioning of Justice Adopted by the Committee of Ministers on 28 February, 1984.
5. **Arena A. M.** *Lezioni di diritto processuale comparato.* – Roma, 1973.
6. **Klein F., Engel F.** *Der Zivilproceß Osterreichs* – Mannheim, 1927.
7. **Kolanczyk K.** *Prawo rzymskie.* – Torun: Tnoik, 1999.

The Particularities of Hearing Certain Kinds of Disputes according to the New Code of Civil Procedure

Doctoral Candidate Marius Jonaitis

Law University of Lithuania

SUMMARY

The former Code of Civil Procedure of the Republic of Lithuania did not distinguish the particularities of the procedure of certain case categories and established a uniform procedure for all civil cases. Meanwhile certain civil disputes are specific in their object, subjects, are connected with the more intensive necessity to protect public interest. The categories of cases in which certain procedural means should be applied are, for example, family and labour cases. The other category of civil disputes consists of those that as a matter of fact are less complicated, the price of the claim is usually low, in a part of them the circumstances are almost stated and clear and in fact there is no dispute between the plaintiff and the defendant. According to the reasons mentioned above it is inevitable to foresee the procedural particularities for several categories of civil disputes.

The new Code of Civil Procedure tries to remove the mentioned drawback of the former law and provides the particularities of the procedure of family, labour cases as well as the summary procedure (court order, document procedure and etc.)

The new law follows the model of social civil procedure and seeks to achieve an optimal representation of public interest and to guarantee the real equality of parties in the civil dispute. That is why the role of the court in particular cases becomes more active. For example, the role of the court hearing a family or labour case is not limited only by a resolution of a particular dispute between the parties, in those cases the society and the state are interested in forming a proper legal regulation of family and labour relations, guaranteeing a due procedure to the party which has obvious material and other disadvantages. The court hearing family disputes, has a right to exceed the requirements the plaintiff has stated in his claim, to collect evidentiary material ex officio if it is acknowledged that this is necessary to resolve the dispute fairly. The court as well has similar procedural rights when hearing labour cases as well. On the other hand, the default judgement which appears to be a new and efficient means of guaranteeing a quick procedure and preventing parties from overusing their procedural rights, is not possible in family disputes because the duty of the court consists of trying to conciliate the parties and to secure the children's rights and interests.

The new Code of Civil procedure as well pays attention to the particularities of summary proceedings when in fact there is no dispute between the parties and the requirements stated in the claim are supported by written evidentiary material, i. e. the court order, the documental procedure and etc.

The article analyses the particularities of the procedure of the above mentioned cases in their relation with the main principles of civil procedure.

